

Ginka BAKARDŽIEVA
Plovdiv

O pastech a pastičkách deminutiv

Kvalifikujeme-li nějaké slovo jako deminutivum, máme na mysli především odvozeninu, kterou se označuje menší rozměr denotátu a/nebo se vyjadřuje hodnocení, častěji kladné než záporné¹. Jak upozornil P. Eisner, „jazyk mívá na vybranou co do významotvorných přípon, jimiž ze slov základních vytváří zdobněliny; jakmile se však jazykový úzus v určitém případě ustálí na některé příponě, pocítujeme zdobnělinu s jinou příponou mnohdy jako slovo podivné a rušivě nezvyklé, ba „nemožné“ (Eisner 1997, s. 70). Tato rozmanitost formantů, jimiž se modifikují významy, je jedna z pastí, které čeština nalíčila na cizince a překladatele. Jinou past nastražily odvozeniny, z jejichž deminutivního tvaru se zdobňující význam vytratil. Další pastí je polysémie a zařazení deminutivního slova do frazeologizmů, vnitrojazyková a mezijazyková homonymie atd.

Deminutiva jako specifická skupina lexikálních výrazových prostředků existují ve všech slovanských jazycích. Řada studií si všímá jejich tvorby a užívání – po stránce slovo- a tvarotvorné se zkoumají vzhledem k modifikační kategorii, z hlediska stylových norem se řadí k expresivním prostředkům. Průzkum deminutiv však málokdy překračuje rámec jednoho jazyka – jejich charakteristika se zřídka provádí v komparativním aspektu. Ani tento příspěvek si neklade za úkol předložit kompletní popis osobitých rysů českých zdobnělin a jejich obdob v jiných jazycích. Jeho cílem je mnohem skromnější – shrnout základní fakta týkající se deminutiv a naznačit některé typičtější případy v češtině a bulharštině, které by mohly být prospěšné při výuce a překladu.

¹ Srov. např. definici podanou v ESČ, s. 283.

Stejně jako další odvozeniny i deminutiva mají dvojí referenci – k jazykovému systému (jako slovo- a tvarotvorný derivát) i k mimojazykové skutečnosti (jako lexikální znak)². Z tohoto pohledu se deminutiva charakterizují třemi základními rysy týkajícími se jak formální struktury, tak i sémantiky znaku:

- slovo- a tvarotvorná sekundárnost – znak obsahuje specializovaný deminutivní sufix;
- lexikální sekundárnost – znak se vztahuje k nedeminutivnímu korelátu, k základovému slovu;
- svým významem se znak liší od slova základového jen tím, že označuje skutečnost menší a/nebo indikuje hodnotící postoj mluvčího k denotátu (tyto dva významové odstíny se často na sebe navrstvují a nelze je vždy vyhranit).

Je třeba hned dodat, že poměrně početnou „podskupinu“ tvoří deminutiva, jež jsou odvozeninami jen formálně, ale významově se vůči základovému slovu úplně osamostatnila, tj. podlehla lexikalizaci. Než se jim budeme věnovat, chtěli bychom připomenout některé obecnější poznatky.

Pomocí ustáleného inventáře deminutivních sufixů je možné modifikovat význam slov náležejících k různým slovním druhům. Existuje potenciální možnost tvoření deminutivních odvozenin od substantiv (*domeček, kafičko*), adjektiv (*malinký, běloučký*), adverbii (*pomalíčku, brzičko*), sloves (*spínkat, cupínkat*), v bulharštině dokonce od některých číslovek (*едничък, двечки/двенки, двамина/двамца*) a zájmen (*моучък, твоучък, нещичко*). Zvláštnosti znaků tohoto typu se analyzují převážně v rámci podstatných jmen, a to nejen z důvodu velké početnosti a produktivity tvoření derivátů, ale též s ohledem na konkrétnější a výraznější explikace deminutivnosti. Zjednodušeně řečeno, zatímco se význam zdobnělého substantiva realizuje dvojím způsobem – označením denotátu menšího rozměru a vztahem mluvčího, deminutivní deriváty od dalších slovních druhů se považují

² Podrobněji o derivačním procesu a o povaze derivátu viz Dokulil 1962, Кубрякова 1981.

především za citově zabarvená slova (popř. ovlivňují intenzitu vlastnosti nebo průběhu děje).

Z hlediska formálního je deminutivum sekundárním znakem vzniklým připojením deminutivního sufixu k základovému slovu. Inventář těchto sufixů, mechanismy odvozování, morfonologické alternace a gramatické změny doprovázející slovotvorný proces jsou důkladně popsány v češtině i v bulharštině³. Přes řadu shod, které bychom zjistili komparativním studiem, se vyskytují některé podstatné odlišnosti týkající se inventáře, významů a distribuce deminutivních formantů. Tak např. v češtině sufixy zachovávají gramatický rod základového substantiva (výjimky jsou ojedinělé *květ* – *kvítka*; srov. PMČ, s. 125); v bulharštině je značná část zdvojnásobin středního rodu. Příčinou toho je, že většina substantiv mužského rodu (částečně též substantiva ženského rodu) tvoří deminutiva pomocí jednoduchých sufixů *-e*, *-če*, *-ле*, následně pak složeným formantem *-енце*, srov.:

ключ (m) – <i>ключе</i> (n) – <i>ключенце</i> (n)	klíč (m) – <i>klíček</i> (m),
нос (m) – <i>носле</i> (n) – <i>носленце</i> (n)	<i>nos</i> (m) – <i>nosík</i> (m),
приятел (m) – <i>приятелче</i> (n)	<i>přítel</i> (m) – <i>přítelíček</i> (m),
мишка (f) – <i>мишле</i> (n) – <i>мишленце</i> (n)	<i>mys</i> (f) – <i>myška</i> (f),
птица (f) – <i>птиче</i> (n) – <i>птиченце</i> (n)	<i>pták</i> (m) <i>ptáček</i> (m).

V češtině se sufixy *-e*, *-če* specializovaly na tvoření názvů mláďat (převážně zvířecích, zřídka osobních), které z hlediska kategorie modifikační tvoří vyhraněný tvaroslovný typ (MČ, s. 308). V bulharštině se sufix *-че* připojuje volně skoro ke všem apelativům mužského rodu a je pravděpodobně nejproduktivnějším sufixem: *брат* – *братче* (*bratr* – *bratříček*), *мост* – *мостче* (*most* – *můstek*), *доктор* – *докторче* (*doktor* – *doktůrek*). Je též pozoruhodné, že se uplatňuje při tvoření deminutiv z etnonym. V bulharštině jsou běžné odvozeniny typu: *българин* – *българче*, *руснак* – *русначе*, *чех* – *чехче*, *поляк* – *поляче*, *американец* – *американче*, vzniklé podle modelu názvů mláďat: *вълк* – *вълче*, *лъв* – *лъвче*, *лисица* – *лисиче*. Kromě informace o lidském věku (užívají se k označení dětí a mládeže), vyjadřuje se

jimi pozitivní nebo negativní hodnocení. Srov. např. patos I. Vazové v básni *Аз съм българче* (*Jsem Bulhar*) a ironický postoj A. Konstantinova v úryvku z *Бáј Га̀на*: „нашите намираха своя идеал или в еврейчетата, или в гърчетата, или в някои арменчетата” („naši shledávali svůj ideál buď v židech, nebo v Řecích, nebo v některých Arménech”)⁴. Deminutiva tohoto typu by sotva našla protějšky v češtině: označení *cikáně*, *židě* jsou ojedinělé, *Bulhárek*, *židáček*, *Čecháček* jsou pejorativní (Eisner 1992, s. 80), dokonce je velmi pochybné zda se z jmen obyvatelských (*Sofianec*, *Evropan*) nebo etnonym (*Řek*, *Portugalec*) dají tvořit zdvojnásobiny.

Určité nedorozumění by mohly způsobit sufixy *-у/-ec* u jmen mužského rodu a *-уца/-ice* u jmen ženského rodu. Vedle jejich běžného uplatnění (*лемец* – *letec*; *стапец* – *stařec*; *бразилец* – *Brazilec*; *сливовица* – *slivovice*; *гълъбница* – *holubice*) se v bulharštině, i když zřídka, s jejich pomocí tvoří zdvojnásobiny:

вятър – <i>ветрец</i>	<i>vitr</i> – <i>větrík</i> ,
хляб – <i>хлебец</i>	<i>chléb</i> – <i>chlebiček</i> ,
душа – <i>душица</i>	<i>duše</i> – <i>dušička</i> ,
сянка – <i>сенчица</i>	<i>stín</i> – <i>stínek</i> ,

V češtině se u formantu *-ice* vztah k motivujícímu základovému slovu už neuvědomuje jako deminutivní a slouží k tvoření pojmenování z jiných denotativních tříd, srov. např.:

майка – <i>майчица</i>	<i>matka</i> – <i>matička</i> <i>matice</i> ,
глава – <i>главица</i>	<i>hlava</i> – <i>hlavička</i> <i>hlavice</i> .

Jak už bylo naznačeno, význam deminutiv se pojí s dvěma sémantickými příznaky – deminucí a expresivitou, které se uplatňují jak zvlášť, tak i společně. U substantiv se tyto dva sémantické komponenty často kryjí, u ostatních slovních druhů se obvykle explikuje expresivita, nikoli deminuce. Všímáme-li si deminutivních substantiv blíže z hlediska jejich významů, zjistili bychom, že:

³ Viz např.: GSBKE, Кръстев 1976, Нешименко 1980, MČ, PMČ.

⁴ Překlad autorky – v českém překladu tento úryvek chybí (A. Konstantinov, *Báј Gànu a jiné prózy*, přeložila Z. Hanzlová, Praha 1953).

1. Deminutivy se označuje menší rozměr denotátu převážně u konkrét, tj. u apelativ, jejichž denotáty ve skutečnosti mají obměny podle rozměru, např.: *dům* – *domeček*, *sklenice* – *sklenička*, *město* – *městečko*. Zaměnitelnost se většinou uskutečňuje jednosměrně: místo *malý domeček* se dá říct *dům*, ale užijeme-li *domeček* k označení velké budovy, deminutivum nabývá převážně stylistické vedle své pojmenovací funkce. Obdobně slovo *sklenice* má „univerzální“ užití – dalo by se uplatnit jednak k označení větších, jednak k označení menších sklenic. Avšak slovo *sklenička* bude nominačně korektní jen vzhledem k menším sklenicím. Je nutno brát v úvahu též možnost užití deminutiv v ustálených spojeních⁵, např.: *dáme si skleničku* – *да нам по чайку*; *je nepřitelem skleničky* – *враг е на чайката*.
2. Deminutivy se vyjadřuje citový, subjektivně hodnotící vztah mluvčího k sdělované skutečnosti. Tento významový odstín se vyskytuje u většiny slov, poněvadž požadavek na variabilitu rozměru už není relevantní. V některých případech je tato variabilita dokonce nemyšlitelná, buď protože denotát má přesně stanovené rozměry nebo podobné fyzické charakteristiky mu nenáleží, anebo je jednotlivina: *sluníčko*, *kafíčko*, *vínko*, *syreček*, *pásek*. Typickým příkladem subjektivně-hodnotícího užití deminutiv tohoto druhu jsou odvozeniny od substantiv označujících přesně stanovené množství: *kilečko* není méně než *kilo*, *roček* není kratší než *rok*. Jen hodnotící význam mají deminutiva, tvořená od abstrakt nebo od názvů nositelů vlastností: *štístko*, *pohodlíčko*, *sprostáček*, *hlupáček*. Vzhledem k širšímu kontextu postoj mluvčího kolísá mezi sympatií a pohrdáním (srov. též u názvů činitelských a konatelských: *obchodníček*, *úředníček*, *profesůrek*, *inženýrek*). Jak podotýká P. Eisner, „v deminutivním tvaru bývá obsažena ambivalence, jež se může aktivovat jakožto citový klad, ale jindy zas jakožto afektivní zápor; takové slovo není pak už lichotné..., nýbrž je to slovo zlehčující, depreciativum, pejorativum“ (Eisner 1997, s. 71).

⁵ Podrobněji viz Rusínová 1998a, 1998b.

Jsou běžné případy, kdy se ve výpovědi obě sémantické funkce deminutiva (X +menší rozměr) a (X +hodnocení) překrývají anebo jen z kontextu se dá zjistit, která z nich je aktualizována. Tak ve výrazu *holčička mávala ručičkama* deminutiva *holčička* a *ručičky* označují jak fakt, že jsou malé, tak i lichotný vztah. Avšak ve výrazu: *panička mávala ručičkama* deminutiva označují spíš pohrdavý vztah než menší rozměr. Naprosto odlišný případ se rýsuje ve výrazu *ručičky hodin se zastavily*, z kterého je vidno, že zdobnělina *ručička* nabyla nového, nedeminutivního významu. Případů sekundárního pojmenování u deminutiv je hodně a proto jim budeme věnovat větší pozornost.

Do jaké míry se tato tzv. formální deminutiva (Mistrík 1985, s. 82–83) osamostatnila můžeme zjistit několika způsoby – nejjednodušeji by bylo ověřit si, zda jsou uvedena jako jednotlivé entity ve výkladových a překladových slovnících. Na základě získaných informací bychom mohli konstatovat, že pokud deminutiva označují názvy odlišné od základového slova, většinou se uvádějí jako samostatné přenesené významy (podle zavedené lexikografické praxe)⁶, viz např.:

- jazyček 1.** zdrob. k jazyk; **2.** věc, předmět n. jeho část, podobající se zprav. úzkým dlouhým tvarem jazyčku; **3.** ukazatel kývající kolem nějaké osy; **4.** rostlina s hroznem nafialovělých květů s nápadně dlouhým jazykovitým výrůstkem, (bot.) rod Himantoglossum;
- kohoutek** zdrob. ke kohout **1.** kohout, -u (těch.) potrubní uzávěrka na kapalinu n. plynu s průtočným otvorem v otáčivém zabroušeném kuželi; **2.** nárožní kladívko různých starších střelních zbraní; **3.** luční bylina s hojnými sytě růžovými, jemně dřípenými květy (bot.) rod *Lychnis*;
- lopatka 1.** malá lopata; **2.** věc lopatce podobná, připomínající lopatku tvarem n. též funkcí, zvl. součást různých strojů a zařízení; **3.** plochá kost trojúhelníkovitého tvaru v horní části zad, na niž je připojena paže;
- panenka** zdrob. k panna **1.** expr. a poněk. zast. dívka, zvl. milého, příjemného vzhledu; **2.** expr. v označení Ježíšovy matky; **3.** (hračka) figurka představující dívčí postavu vůbec; **4.** zornice (med.);
- ramínko 1.** zdrob. k rameno; **2.** pomůcka k zavěšení oděvu; **3.** úzký pásek látky, často stužka, držící na ramenou zejm. dámské prádlo;

⁶ Uvedené zde i dále slovníkové definice byly zkráceny, podrobněji viz SSJČ.

žebříček 1. zdrob. k žebřík; **2.** stupnice pořadí osob n. věcí podle výkonu, hodnoty, významu ap.

Z uvedených příkladů je zřejmé, že pokud se deminutivem označuje menší rozměr nebo hodnocení, uvědomujeme si jej jako nominační jednotku jen v lexikálně-sémantické opozici k základovému, nedeminutivnímu slovu. Proto se v slovníkové definici uvádí vysvětlivka *zdrob. k...* hned po heslovém slově (**kohoutek** *zdrob. ke kohout*) anebo jako primární pojmenování (**jazyček 1.** *zdrob. k jazyk*). Souvztahnost deminutiva a základového slova lze vyjádřit též syntagmatem (**lopatka 1.** *malá lopata*). Z toho vyplývá, že základové slovo a deminutivní derivát mají totéž věcné jádro významu, jímž se označuje tentýž fragment skutečnosti. Rozdíl mezi nimi tkví v obsahu a rozsahu pojmu. Základovým slovem se označuje určitá třída denotátů (X), deminutivem se označuje část téže třídy s přídatným příznakem (+menšího rozměru), tj. v důsledku modifikace se zužuje obsah pojmu. Slovo tvoření vázanost a sémantická nesamostatnost jsou zvláště patrné u deminutiv vzniklých ze slov, u kterých zdrobňování není spojeno s modifikací denotativních příznaků, nýbrž převážně s konotací vlastní deminutivních formantů: *bílý* – *běloučký*, *hezky* – *hezoučký*/*hezounký*, *krátký* – *kratinký*, *brzy* – *brzičko*, *lehce* – *lehounce*, *spát* – *spinkat*. Na otázku, zda deriváty toho typu lze kvalifikovat jako zdrobňeliny není jednoznačná odpověď, stanoviska badatelů se liší. Na jedné straně se zastupuje názor, že vzhledem k variabilitě rozměru za zdrobňeliny lze považovat jen odvozeniny tvořené od substantiv (Trávníček 1947, s. 265–271, 354). Přidáním deminutivního sufixu k adjektivu (nebo adverbium) se totiž mění intenzita vlastnosti, a to na vyšší. Mimochodem toto pozorování pro bulharštinu neplatí všeobecně: *старичък* neznamená ‘velmi starý’, ale spíše ‘přistárlý’; *хубавичък* neznamená ‘velmi hezký’, ale ‘poměrně hezký’ – významové odstíny a hodnocení (libost, soucit nebo lehké pohrdání) jsou vázány na kontext. Na druhé straně jsou důvody k zařazení všech odvozenin (i nesubstantiv) s deminutivním sufixem do jedné skupiny, a to jak se zřetelem na to, že se jejich sémantika integruje se sémantikou skutečných deminutiv, tak i vzhledem k jejich expresivní funkci (Mistrík

1974, s. 224). Podle nás jsou obě stanoviska oprávněná tím, že první přihlíží převážně k určité modifikaci nociónální složky, druhé – k pragmatické složce. Jak už bylo výše naznačeno, deminutivní význam obsahuje oba sémantické komponenty, takže v podstatě jde jen o různou badatelskou perspektivu.

Je však nutno upřesnit, že pokud se deminutivní strukturou označuje denotativní třída odlišná od té označované základovým slovem, kvalifikace deminutivní je odůvodněná jedinečností deminutivního formantu, nikoli jeho sémantikou (srov. výše *jazyček 2, 3, 4*; *kohoutek 1, 2, 3*; *lopatka 2, 3*; *panenka 3, 4*; *ramínko 2, 3*; *žebříček 2*). Tyto odvozeniny jsou deminutiva jen formálně, jen s ohledem na jejich strukturu – obsahují ve své morfologické stavbě formanty tradičně vyjadřující zdrobňování. Avšak z hlediska onomaziologického zdrobňeliny nejsou. Přestože jsou svou strukturou sekundární, tyto lexémy nabývají nového lexikálního významu lišícího se jak od významu základového slova, tak i od deminutivního. Mezi denotativními třídami se vyskytuje větší či menší podobnost, na níž se zakládají metafora a metonymie užívané jako mechanismy k utváření nového lexikálního významu. Metafora může být průhlednější nebo abstraktnější (srov. *panenka 3 a 4*); přenos může mít různou motivaci: vnější podoba (*jazyček 2, 4*; *lopatka 2, 3*; *kohoutek 3*), způsob strukturace (*žebříček 2*), funkce (*jazyček 3*; *ramínko 3*) aj. Ve většině případů se však jako společný sémantický znak deminutiva a nového lexikálního významu vnímá menší rozměr denotátu.

Rozšíření polysémie u deminutiv je otevřený proces – o tom svědčí jak lexikalizovaná terminologická metaforika z různých oborů, tak i rozvoj přenesených významů v běžné řeči. Viz např. názvy částí lidského těla (*klíček*, *vičko*, *stolička*, *lopatka*, *panenky*, *pánvička*, *bubínek*, *kladívko*), názvy rostlin (mečík *Gladiolus*, pantoflíček *Calceolaria*, kohoutek *Lychnis*, jazyček *Himantoglossum*, zvonek *Campanula*, plamének *Clematis*), názvy živočichů (sluníčko sedmitečné *Coccinella*, kobylinky *Platycoleis*, zvonek *Chloris*, sýkorka uhelníček *Parus ater*). Je třeba poznamenat, že přes jejich samostatný význam u většiny lexémů jsou více méně patrné expresivní intence a presupozice menšího rozměru denotátu.

Vzhledem k polysémii deminutiv je nutné též upozornit, že okruh významů, které rozvinula určitá zdrobnělina v daném jazyce, se málokdy kryje s okruhem významů v jiném jazyce, což by mohlo problematizovat jejich překlad. Se zřetelem na teorii ekvivalence (Barchudarov 1975) naznačíme jen některé z typičtějších případů⁷:

1. Přenesené významy určitého deminutiva se v češtině a v bulharštině shodují (podobné případy jsou vzácné), např.⁸:

lopatka		лопатка
1. malá lopata	=	1. умал. от лопата
2. věc lopatce podobná, připomínající lopatku tvarem n. též funkcí, zvl. součást různých strojů a zařízení	=	2. нещо, което прилича на лопатка, перка
3. plochá kost trojúhelníkovitého tvaru v horní části zad, na niž je připojena páže	=	3. широка раменна кост, за която е прикрепена ръката, плешка

2. Určité deminutivum v češtině rozvinulo přenesené významy, v bulharštině – nikoliv:

ramínko		раменце
1. zdrob. k rameno	-	умал. от рамо
2. pomůcka k zavěšení oděvu	→	∅ ←
3. úzký pásek látky, často stužka, držící na ramenou zejm. dámské prádlo	→	∅ ←
		закачалка
		презрамка

3. Přenesené významy určitého deminutiva se v češtině a v bulharštině neshodují. Podobné případy jsou velmi časté a – jak zjistíme z uve-

⁷ Tento problém by si zasloužil mnohem důkladnější výklad; zatím necháváme stranou též užití deminutiv ve frazeologických spojeních.

⁸ Srov. slovníkové definice v SSJČ, BTR, ČBR.

deného příkladu – za určitých podmínek by mohla vzniknout mezi-jazyková homonymie:

žabka		жабка
1. zdrob. k žába		1. умал. от жаба
1.1. bezocasý obojživelník ◇ dělat, házet žabky	=	безопашато земноводно животно ◇ правя, хвърлям жабки
1.2. expr. dítě ženského pohlaví, malé děvče, dívka	→	∅ ← момиченце
2. co žabku nějak připomíná:	≠	2. название на различни метални или дървени части за захващане нещо:
2.1. hud. dolní část smyčce se šroubem k napínání žíní	=	2.1. долна част на лък на цигулка
2.2. elektr. ruční svěradlo k napínání drátu	<	2.2. техн. Скоба, стегла, стиска, щипка
2.3. odb. nůž se silnou a zakřivenou čepelí	→	∅ ← градинарски нож
schránka v palubní desce auta, kastlík, odkládací skříňka	∅ ←	3. отделение за вещи в командното на автомобиля

Srovnáním významů lexému *žabka* v bulharštině a v češtině se zjišťuje shoda jen v prvním významu vztahujícím se k motivujícímu slovu *žába*, tj. malý bezocasý obojživelník (1.1 *lat. rana*). Expresivní užití k označení *malé děvče* (1.2) není obvyklé v bulharštině. Přenesené významy jsou záluďné, protože asociace, které způsobuje slovo *žabka* pro uživatele českého jazyka a pro uživatele bulharského jazyka nejsou totožné, vztahují se totiž k odlišným denotátům. Tak např. v bulharštině se *žabka* nevyskytuje ve významu ‘nůž se silnou a zakřivenou čepelí’ (2.3), v češtině zase ve významu ‘kastlík, schránka v palubní desce auta’ (3.). Ve významu 2.2 ‘svěrací zařízení’ se označení do jisté míry shodují, avšak se různí vzhledem k jejich diferen-

ciačnímu užití (v bulharštině se pojí s větším okruhem denotátů). Úplná shoda je jedině ve významu 2.1 ‘dolní část smyčce se šroubem k napínání žíní’. Je zřejmé, že přes formální totožnost deminutiva *žabka* se jeho významy (deminutivní a přenesené, denotativní a konotační) v obou jazycích nekryjí.

Krajní stupeň v procesu lexikalizace zdobnělin zaznamenávají jednotky, u kterých došlo k úplné ztrátě deminutivního významu, takže si slovo už neuvědomujeme v opozici s nedeminutivním korelátem, tj. nehledíme na ně jako na slovo fundované. Tomuto diachronnímu procesu podlehl např. slova *slunce* – *слънце*, *srdce* – *сърце*. Z hlediska synchronního jsou však lexémy jen formálně označené jako odvozeniny s typickými deminutativními sufixy, ale onomaziologicky motivované charakteristickým rysem základového slova, týkajícím se převážně jeho vlastnosti, tvaru, funkce, druhu látky apod., nikoliv jeho rozměru. Jak podotýká B. Krăstev (Krăstev 1976, s. 21, 33, 45), proces desémantizace deminutiv a jejich lexikalizace probíhá i v současnosti:

lahůdka jídlo vybrané, jemné chutí; pochoutka, delikatesa

kvasinka jednobuněčný mikroorganismus

velebníček velební pán, kněz, farář

ledek chem. dusičnan alkalického kovu

uhlík chem. nekovový lehký biogenní prvek zn. C

stopka 1. bot. část rostliny (zprav. tenká a krátká) vyrůstající ze stonku a nesoucí květ n. plod; ◇ expr. má oči na stopkách divá se pozorně, zvědavě n. udivené; 2. část, součást něčeho připomínající rostlinnou stopku: s. sklenky; tech. upínací konec řezných nástrojů, hud. svislá čára vycházející z notové hlavičky; zool. (u někt. hmyzu) zúžená přední část zadečku přiléhající k hrudi; med. s. nádorů.

Přestože uvedené lexémy postrádaly deminutivní význam a korelace s nedeminutivním slovem byla neutralizována, u některých z nich presupozice menšího rozměru podmiňuje zvolení deminutivního slova k označení denotátů (*stopka*, *kvasinka*). V některých případech lze předpokládat odeznělý hodnotící vztah (*velebníček*, *lahůdka*). V jiných

je zase pojmenování založeno na metafoře, ale zbavené veškeré expresivity (*ledek*, *uhlík*).

Zaznamenaná specifika deminutiv vedou k přesvědčení, že v podstatě jde o dvojí onomaziologickou realizaci. Na jedné straně jsou deminutiva, které gravitují k základovému slovu, takže se jejich význam pojí s variabilitou rozměru a/nebo s hodnocením. Na druhé straně jsou deminutiva formální – svým tvarem jsou deminutivními odvozeninami (v jejich struktuře je deminutivní sufix), ale významově se plně osamostatnila (jimi se označuje denotativní třída odlišná od denotativní třídy základového slova). Oba typy jsou široce zastoupené ve slovanských jazycích, takže jejich komparativní výzkum lze vést různými směry – přes způsoby jejich tvorby až k fungování těchto výrazových prostředků v komunikaci.

Zkrátky

BTR *Български тълковен речник*. (Ivizd.). Наука и изкуство. София 1994.

ČBR *Чешко-български речник* Т. I–II. Труд & Прозорец. София 2002.

ESČ *Encyklopedický slovník češtiny*. Nakl. Lidové noviny. Praha 2002.

GSBKE *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. II. БАН. София 1983.

MČ *Mluvnice češtiny*. Díl I. Academia. Praha 1986.

PMČ *Příruční mluvnice češtiny*. Nakl. Lidové noviny. Praha 1995.

SSJČ *Slovník spisovného jazyka českého*. Díl I–VIII. Academia, Praha 1989.

Literatura

Dokulil M., 1962, *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov*. Praha.

Eisner P., 1992, *Čecháček*, [in:] *Rady Čechům jak se hravě přiučit češtině*. Praha, s. 80.

Eisner P., 1997, *Pánbiček a pohodlisko*, [in:] *Chrám i tvrz*. Praha, s. 67–74.

Mistrík J., 1985, *Štylistika*. Slovenské pedagogické nakladatelstvo. Bratislava.

Rusínová Z., 1998a, *Deminutiva a frazeologie*, [in:] *Jazyk a kultura vyjadřování*, ed. P. Karlík, M. Krčmová, Masarykova univerzita, Brno, s. 113–118.

Rusínová Z., 1998b, *Deminutiva ve frazeologických přírovnáních*. „Sborník práce Filozofické fakulty brněnské univerzity” A 46, s. 101–106.

Trávníček Fr., 1949, *Mluvnice spisovné češtiny*. I. Praha.

- Бархударов Л. С., 1975, *Язык и перевод*. Москва.
- Кръстев Б., 1976, *Умалителността в българския език*. София.
- Кубрякова Е., 1981, *Типы языковых значений. Семантика производного слова*. Москва.
- Нещименко Г. П., 1980, *Очерк деминутивной деривационной системы в истории чешского литературного языка*. Москва.